

Tarihi Meydanların Yeniden Düzenlenmesi Tasarımında Çok Amaçlı Yaklaşım Yöntemi

Ekrem Manisalı¹ İsmail Hakkı Demir²

ÖZET

Kent merkezlerinin odak noktaları olan tarihi meydanların bir kısmı çevrelerindeki sayılamayacak kadar çok tahribata ve kayıtsızlıklara rağmen, tarihi şehir dokusunu anımsatan özelliklerini kısmen koruyabilmişlerdir. Tarihi meydanların kentsel tasarım açısından insan boyutunda istenilen hizmetleri yeterince verememesi sorunu, meydanları kullananların büyük çoğunluğunun ihtiyaçlarına cevap verecek ve proje tasarımı aşamasında tüm ölçütleri değerlendirecek etkin çözümlerle giderilebileceklerdir.

1. GİRİŞ

1.1 Tarihi Meydanların Tanımı

Meydanlar, kentlerde ulaşım akslarının kesişim noktası ve kent merkezi hüviyetleriyle kentin her bölgesinden gelen insanların buluştuğu ve kaynaştığı demokratik platformlardır.

Tarihte meydanlar birçok nedenlerle değişik biçimlerde oluşmuştur. Zamanın çeşitli evrelerinden geçerek günümüze kadar gelen meydanlar ü-

¹ İ.Ü Müh. Fak. İnşaat Mühendisliği Bölümü, Avcılar, İstanbul.

² İ.Ü Müh. Fak. İnşaat Mühendisliği Bölümü, Avcılar, İstanbul.

zerlerinde, diğerk eski dönemlerin izlerini taşımaktadırlar. Örnek olarak, Sultanahmet'teki Atmeydanı ve Beyazıt Meydanı aslında Bizans'tan devralınan kentsel öğelerdir; ancak Osmanlı döneminde büyük camilerin bu alanların yakınına inşa edilmeleriyle bu meydanlar Osmanlı toplum yapısına uygun hale dönüşmüşler ve 20. Yüzyılda kentiçi ulaşımın bir parçası konumuna gelmişlerdir.

Endüstri devrimiyle birlikte kentlerdeki hızlı nüfus artışı ve II. Dünya Savaşı sonrası şehirlerin çevresinde ortaya çıkan yeni yerleşmelerin giderek gelişmesi sonucunda, kent meydanı yerini çok merkezli yerleşimlerde, meydanlara bırakmıştır. (Korça & Türkoğlu,1991)

Günümüzdeki mevcut meydanları artık belli bir tasnife tutarak incelemek zorunlu olmuştur. Meydanların sınıflandırılması şu şekilde yapılabilir: Tarihi meydan - Mimari meydan - Resmi meydan - Trafik iskele meydanı (Ataç,1990, ss:36-37, 86-87).

Ancak her meydana bir isim takıp, onu sadece tek bir fonksiyona bağımlı kılmak ta mümkün değildir. 20. Yüzyılda kentsel mekandaki fonksiyonların değişmesinin meydanlara da yansması sonucunda, bu mekanların da değişik işlev ve biçimleri aldıkları gözlenmektedir. Günümüzde her tarihi meydan, aynı zamanda bir mimari meydan, bir yaya meydanı ve ticaret meydanı özelliklerini taşıyabilmektedir. Belediye, Valilik, Kaymakamlık binaları gibi resmi değeri olan yapılar da bu meydanlarda dominant unsur olarak bulunabilmektedirler (Arıksoy,1990, s:37).

Bina ve insan yoğunluğunun arttığı bir mekan olan meydan, her biri ayrı fonksiyonlara sahip binaların oluşturduğu bir bütündür. Ancak bu bütün, kullanım ve mülkiyet açısından birbirinden bağımsız elemanlar topluluğudur (Karaman,1989, s:54).

1.2 Tarihi Meydanların Yeniden Düzenlenmelerinin Gereği

Kent merkezlerinin odak noktaları olan tarihi meydanlar, tarih boyunca sosyal, kültürel, ticari ve idari fonksiyonları içlerinde barındırarak günümüze kadar varlıklarını sürdürme gelmişlerdir. Toplum kültürünün üç boyutlu kimliği olarak günümüze kadar gelebilmiş tarihi meydanların bir kısmı çevrelerindeki sayılamayacak kadar çok tahribata ve kayıtsızlıklara rağmen, tarihi şehir dokusunu anımsatan özelliklerini kısmen koruyabil-

mişlerdir. Zamanla araç trafiğinin istilasına uğramış olan tarihi meydanlar, sosyal, psikolojik ve kültürel bütünleşmenin gerçekleşmesinde önemli rol oynamış ve oynayacak alanlardır.

Osmanlı'dan devralınan hemen hemen tüm tarihi meydanlar farklı biçimde ve genel bir nizama bağlı olmadan, zaman içinde oluşturulan organik formda gelişmişlerdir. Bu farklı gelişme, bir bakıma konuşlandıkları mekânın oranlarına bağlı olmanın bir gereği sayılabilir. Tarihi meydanlarda, genelde kendi ölçeklerine uygun, cami, çeşme ve konut gruplarıncâ oluşturulan referansların belirlediği oranlar hakimdir.

Günümüzde meydan tanımı, insan ölçeği göz önüne alınarak yapılmaktadır. Meydan düzenlemesinde amacın, meydanın en önemli ögesi olan insanın gereksinimlerini karşılama prensibinin üç boyutlu olarak kent ölçeğine yansıtılmasıdır denebilir (Demir,1999, s:15).

Tarihi meydanların, yoğun nüfus ve taşıt artışı ile yaya ölçeğinde yaşanabilir oluşunu büyük ölçüde yitirmeleri, insan-doğa-kültür ilişkilerinin kopuk hale gelmesi ve en önemlisi kentsel tasarım açısından insan boyutunda istenilen hizmetleri yeterince verememesi gibi sorunlar, meydanları kullananların büyük çoğunluğunun ihtiyaçlarına cevap verecek ve tüm ölçütleri değerlendirecek etkin çözümlerle giderilebileceklerdir.

1.3 Projenin Tasarımı Aşamasında İrdelenecek Sorunlar

Tarihi meydanları yeniden düzenleme tasarım projelerini, **yaya ve araç ulaşımı düzenlemeleri, meydanın yükleneceği fonksiyonlar ve yeni yapılacak veya yeniden düzenlenecek yapılar** olarak üç bölümde incelemek mümkündür.

1.3.1 Ulaşım düzenlemesi

Tarihi kent merkezlerinde, nüfusun artması ve kentin gelişimiyle, konut yerleşimlerinin zamanla işyerlerine dönüşmesinin bir sonucu olarak ulaşım sisteminin yeterli hale getirilmesi için yeni yolların açılması veya mevcut yolların genişletilmesi uygulamaları araçların akışını hızlandırmış, bu da beraberinde ulaşım talebinde artışı getirmiştir.

Ulaşımın düzenlenmesinde çözülmesi gereken sorunlar şöyle sıralanabilir:

- Makro düzeyde kentiçi ulaşım planlamalarının yetersizliği,
- Kamu hizmetindeki toplu taşın araçlarının hat ve duraklarının tespiti,
- Özel araçların güzergah ve park yerlerinin saptanması,
- Motorlu araçlardan kaynaklanan gürültü, toz ve egzoz gazı kirliliği, zararlı titreşimler, kaza riski, olumsuz görsel etki,
- Motorlu araçlara ayrılmış yolların, meydanı kullanan yayalar için oluşturdukları erişebilirlik engelleri

1.3.2 Meydanın yükleneceği fonksiyonlar

Meydan işlevinin düzenlenmesinde çözülmesi gereken sorunlar ele alınmadan önce meydanın bulunduğu çevrenin fiziki (coğrafi ve topoğrafik konum, jeolojik yapı, iklim şartları, bitki örtüsü) ve sosyal yapılanması (yıllara bağlı nüfus hareketleri, meydanı kullananların eğitim, meslek, yaş ortalaması, medeni konumları) veri olarak saptanmalıdır. Bununla birlikte, fonksiyonları belirleme aşamasında ele alınacak sorunlar şöyle sıralanabilir:

- Meydanı kullananların meydanın tasarımına katkı payları (sivil örgütlenme),
- Meydanın işlevini belirlemede veri olacak anket çalışmasının kapsamı,
- Fonksiyonların seçimi sonucunda meydan çevresinde oluşacak sosyal, kültürel ve ekonomik değişimlerin öngörülmesi,
- Seçilmiş mahalli yönetimin program ve yaklaşımları.

1.3.3 Yeni yapılacak ve yeniden düzenlenecek eski yapılar

Tarihi meydanlarda bina düzenlemesi aşamasında ele alınacak sorunlar şöyle sıralanabilir:

- Mevcut tarihi yapıların yapılma amaçları, tarihleri, rölöveleri, kullanım şekilleri, zamanla oluşan değişiklikler ve deformasyonların saptanması,
- Röper noktası olarak kabul edilebilecek tarihi yapıların fiziksel anlamda ve kullanım uygunlukları bakımından etki değerlerinin tespiti,

-Meydan çevresindeki binaların arazi mülkiyetlerinin (şahıs, belediye, vakıf, hazine, kamu tüzel kişilikleri gibi), bina cinslerinin (betonarme, yığma, ahşap, çelik gibi) ve en önemlisi arazi kullanım (konut, dini, ticaret, resmi, sağlık, konaklama, askeri gibi) paftalarının, SİT kapsamına alınan alanların ve imar durumunun belirlenmesi,

-Yakın çevrede gelişen sektörlerin (turizm, gıda, giyim, hizmet, inşaat gibi) tasnifi, yetersizliklerin ve ileriye yönelik hedeflerin analizi,

-Güncel yapılaşmada karşılaşılan sorunların değerlendirilmesi.

2. ÇOK AMAÇLI YAKLAŞIM

2.1 Tanım

Proje değerlendirme kavramında ortaya çıkan son gelişmeler, değerlendirmenin salt bir ölçütle değil, diğer önemli ölçütlerin de dikkate alınarak yapılmasını zorunlu kılmıştır. Bazen birbiriyle çelişen, nicel olabildikleri gibi, nitel de olabilen bu ölçütler bir arada ele alınmalıdırlar. Bu durumda değerlendirme sorunu, klasik anlamının ötesinde, çok sayıda seçenek projenin çok sayıdaki ölçütlere göre değerlendirilmesi ve uygun olanın belirlenmesi sorunu biçimine dönüşmektedir (Manisalı,1981,s:70).

2.2 Ölçütlere Göre Seçeneklerin Analizi

Tasarım hedeflerinin ortaya konmasında her bir seçenek, karar vericinin saptayacağı ölçütlere göre ayrı ayrı değerlendirilerek, sistem analizi tekniğinde incelenir. Yaklaşımda izlenecek temel ilkeler şöyle sıralanabilir:

a) Tasarıma ait hedeflerin saptanmasında sözkonusu olabilecek seçenekler, birden fazla ölçüte göre değerlendirilecek, nicel ve nitel tüm ölçütler hesaba katılacaktır.

b) Değerlendirme aşamasında yapılabirliği saptanan seçenekler ekonomik ölçülere göre daha ayrıntılı bir şekilde değerlendirilecektir.

c) Her ölçüt tek tek ele alınarak, ağırlığı oranında karara etkisi sağlanacaktır.

Bu amaçla tasarım hedeflerinin ortaya konması, bir yöneylem araştırması tekniği olan "sistem analizi" ile incelenecektir. Bir sistem analizi çalışması genel olarak beş ana aşamadan oluşur:

- 1) Amaçların belirlenmesi
- 2) Etkinlik ölçülerinin saptanması
- 3) Seçeneklerin belirlenmesi
- 4) Seçeneklerin değerlendirilmesi
- 5) En iyi seçeneğin saptanması (Sen,1969, s:6)

Yukarıda anlatılan ilkeler doğrultusunda “değerlendirme tablosu” olarak tanımlanan bir tablo düzenlenmiştir.

Tablo 1. Genel Değerlendirme Tablosu

I J		S E Ç E N E K L E R 1 ..... a ..... a' ..... n				VERİMLİLİK ÖLÇÜSÜ (ÖLÇEK) $\ddot{ö}_j^v$	ÖNEM ÖLÇÜSÜ (ÖLÇEK) $\ddot{ö}_j$
ÖLÇÜTLER	1	$v_{1,1}$	$v_{1,a}$	$v_{1,a'}$	$v_{1,n}$	$\ddot{ö}_1^v$	$\ddot{ö}_1$
	j	$v_{j,1}$	$v_{j,a}$	$v_{j,a'}$	$v_{j,n}$	$\ddot{ö}_j^v$	$\ddot{ö}_j$
	m	$v_{m,1}$	$v_{m,a}$	$v_{m,a'}$	$v_{m,n}$	$\ddot{ö}_m^v$	$\ddot{ö}_m$

Değerlendirme tablosunun hazırlanmasından amaç, olası seçenekleri ölçütlere göre, bu ölçütlerin önem ölçülerini de göz önünde tutarak değerlendirmektir. Bu çerçevede, her ölçütün verimlilik ve önem ölçüleri saptanarak, bu tabloya yerleştirilmektedir. Burada kullanılan yöntemin üstünlüğü, ölçüt verimlilik ölçülerinin aynı cinsten olma zorunluluğunun bulunmaması ve her ölçütün önem ölçüsüne göre verimlilik ölçüsünün saptanabilmesindedir

Tablo 2. Önem Ölçülerine Göre Verimlilik Ölçülerinin Saptanması

Önem Ölçüsü	Verimlilik Ölçüsü	Verimlilikler				
		Çok Kötü	Kötü	Orta	İyi	Çok İyi
40	20	0	5	10	15	20
30	16	0	4	8	12	16
14	12	0	3	6	9	12
9	8	0	2	4	6	8
7	4	0	1	2	5	4

Aşağıda modelin probleme uygulama örneği olarak çözüm alternatifleri, tarihi bir meydanın tasarımında beklenen amaçlar (kriterler), kriterlerin ağırlığı ve her alternatifin kriterler açısından değerlendirilmesi tablosu verilmiştir.

Tablo 3. Yedi Ölçüt Altı Seçenek İçin Değerlendirme Tablosu

SEÇENEKLER(i) ÖLÇÜTLER J= 1,..9	VERİMLİLİKLER						VERİMLİLİK ÖLÇÜSÜ $\bar{ö}_j$	ÖNEM ÖLÇÜSÜ $\bar{ö}_j$
	a ₁	a ₂	a ₃	A ₄	a ₅	a ₆		
Yaya Ulaşım Önceliği	20	10	3	20	3	9	20	16
Araç Trafığı Önceliği	3	0	1	3	0	5	5	7
Kentsel Mobilyalar	12	3	16	12	0	16	16	15
Turistik Amaçlı Çözüm	8	8	0	3	7	8	8	9
Çarşı Mekanı Ağırlıklı	14	14	5	14	13	14	4	13
Rekreatif Amaçlı Çöz.	3	2	4	0	6	3	6	7
Kültürel Amaçlı Çöz.	5	0	0	1	5	3	5	8

3. SONUÇLAR

Tarih boyunca sosyal, kültürel, ticari ve idari fonksiyonları içlerinde barındırarak günümüze kadar varlıklarını sürdüregelen tarihi meydanlar, çağın gereksinimlerine uygun ve kültürel zenginliği tahrip etmeyecek düzenlemelerle ve meydanları kullananların büyük çoğunluğunun ihtiyaçlarına cevap verecek tasarımlarla yaşatılmaya devam edileceklerdir.

Tarihi meydanların tasarım projeleri için açılan yarışmalar sonucunda değerlendirilen tasarım projelerinin bir kısmının rafta kalması (Üsküdar Meydan Tasarım Projesi gibi) ve uygulama aşamasından sonra yeni ihtiyaçların belirmesi ve ilave maliyetlerle yeni uygulamaların gereksinimi (Beyazıt Meydanı gibi) sorunları, idarelerin tercihlerinden de kaynaklanabileceği gibi, değerlendirme aşamasında tasarım projelerinin ölçüt ve seçenek bazında tasnif edilmemelerinin de bir sonucu olmaktadır.

Gerek tasarım aşamasında, gerekse tasarımların değerlendirilmesi aşamasında tüm ölçütlerin birlikte ele alınacağı değerlendirmeler sonucunda,

tasarım projeleri sübjektif kabullerden çok, objektif değerlendirmelere tabi tutulacaklardır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Korça, E., ve Türkoğlu, H.,** 1991, Şehir Merkezinde Şehirsel Tasarım: Kuzey Amerika Deneyimi, 1. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu, MSÜ Basımevi, s: 233)
- Ataç, İ.,** 1990, Mekan Kavramının Tipolojik Olarak İrdelenmesi, Tasarım Dergisi Sayı: 5, ss:36-37, 86-87
- Arıksoy, E.,** Tarihi Mekanlarda Meydanlar ve Bunların Çağdaş Fonksiyonlara Dönüştürülmesi, 1990, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Y.Lisans Tezi, s:37
- Karaman, A.,** Kentsel Peyzaj, Yapı Dergisi, 1989, s:54
- Demir, İ.H.,** Üsküdar Meydanı Çevre Düzenleme Projesi, DEÜ Fen Bil. Enst. Y. Lisans Tezi, 1999, s:15
- Manisalı, E.,** Yatırım Projelerinin Değerlendirilmesinde Çok Ölçütlü Model Yaklaşımı, İTÜ Müh. Mim. Fak. Doktora Tezi, 1981, s:70
- Sen, A. K.,** The Role of Policy-makers In Project Formulation and Evaluation, UNIDO, Bul., 1969, s:6